

Brigita Brasienė – Vilniaus universiteto Kauno fakulteto filologijos doktorantė

Moksliniai interesai: vertimas, audiovizualinis vertimas, žodžių žaismo vertimas, neišverčiamumas

El. paštas: brigita.brasiene@knf.stud.vu.lt

Brigita Brasienė – PhD student of philology at Kaunas Faculty, Vilnius University

Research interests: translation, audiovisual translation, translation of play on words, untranslatability

E-mail: brigita.brasiene@knf.stud.vu.lt

Brigita Brasienė

Vilniaus universitetas

(NE)IŠVERČIAMUMAS: NUO RENESANSO IDĖJŲ IKI ŠIUOLAIKINIŲ VERTIMO STUDIJŲ

Anotacija

(Ne)išverčiamumas kaip idėja, kad vienos kalbos ypatybės yra sunkiai išverčiamos į kitą kalbą dėl kultūrinių skirtumų, kilo dar Renesanso laikotarpiu, vėliau buvo išplėta vokiečių Romantizmo atstovų ir vystėsi kartu su vertimo studijomis. Terminas (ne)išverčiamumas dichotomija, bandymai suskirstyti (ne)išverčiamumą į tipus kalbotyroje ir skirtingi požiūriai lėmė termino kompleksiskumą, kuris priklausomai nuo tyrėjo kriterijų ir požiūrio lemia skirtingą (ne)išverčiamumo apibrėžimą. (Ne)išverčiamumo tyrimai gvildeno panašius klausimus: ar išverčiamumas įmanomumas, koks yra (ne)išverčiamumo ryšys su ekvivalentiškumu bei kultūra ir ar (ne)išverčiamumas turi vietą šiuolaikinėse vertimo studijose. Nors vienareikšmio atsakymo į šiuos klausimus nėra, akivaizdu, kad ši sąvoka nepraranda aktualumo šiuolaikiniuose vertimo tyrimuose.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: išverčiamumas, neišverčiamumas, vertimas.

Abstract

The idea of (un)translatability, that features of one language are too difficult to be translated into another language due to cultural differences, appeared in the Renaissance, was developed by German Romanticism, and evolved together with translation studies. The dichotomy of the term, different types and perspectives on (un)translatability, led to different definitions. Research on (un)translatability questioned whether translatability is possible, what the relationship between (un)translatability and equivalence and culture is, and whether (un)translatability has a place in modern translation studies. The questions are controversial, but the concept remains relevant to modern translation studies.

KEY WORDS: translatability, untranslatability, translation.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v32i0.2694>

Įžanga

(Ne)išverčiamumas – itin plati sąvoka, dažnai aptinkama vertimo studijose. Iš esmės ji kelia idėją, kad reikšmės perteikimas iš vienos kalbos į kitą yra sudėtingas procesas, kuris priklausomai nuo tiriančiojo nustatytų (ne)išverčiamumo kriterijų yra beveik neįmanomas. (Ne)išverčiamumo idėja buvo ir yra plačiai tyrinėjama užsienio mokslininkų, tačiau nesulaukė daug dėmesio lietuvių tyrėjų darbuose. (Ne)išverčiamumo terminą mini Eglė Aloševičienė, kuri nagrinėjo filmų vertimo iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą aspektus ir aptarė (ne)išverčiamumo problematiką ir galimus (ne)išverčiamumo tipus (Aloševičienė 2015, 138–139). Lionginas Pažūsis rašė apie kalambūrų (ne)išverčiamumą (2017, 60–75), išsakė savo nuomonę apie poezijos (ne)išverčiamumą, kuris, pasak autoriaus, yra subjektyvus, t. y. priklauso nuo vertėjo gebėjimų ir išmonės (2016), o knygoje „Kalba ir vertimas“ mini (ne)išverčiamumo terminą kaip beekvivalentės leksikos sinonimą (2014, 41, 46). Apie poezijos vertimo problematiką ir (ne)išverčiamumą užsimena Liucija Baranauskaitė, aptardama poezijos vertimo aspektus (2001, 7). Dėl šios priežasties, siekiant išplėsti mokslinių tyrimų apimtį (ne)išverčiamumo tema vertimo studijose lietuvių kalba, buvo nuspręsta šio straipsnio objektu pasirinkti (ne)išverčiamumo sąvoką. Straipsnio tikslas – atskleisti (ne)išverčiamumo vystymosi tendencijas vertimo studijose. Tam buvo pasitelktas deskriptyvinis tyrimo metodas ir iškelti tokie siekiniai: apžvelgti (ne)išverčiamumo idėjos ištakas ir termino apibrėžimus, aprašyti kalbotyroje aptinkamus (ne)išverčiamumo tipus, išskirti ir aprašyti temas, pasikartojančias (ne)išverčiamumo tyrimuose, t. y. ar išverčiamumas įmanomas, koks yra (ne)išverčiamumo ryšys su ekvivalentiškumu bei kultūra ir kokia (ne)išverčiamumo vieta yra šiuolaikinėse vertimo studijose. Tam buvo pasitelkti įvairūs užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbai: iš chronologinės perspektyvos (ne)išverčiamumo idėją aprašė Peteris Burke (2007) ir Jeremy Munday (2008), galimus termino apibrėžimus pateikė Johnas Cunnisonas Catfordas (1965) bei Anthony Pymas ir Horstas Turkas (2001); (ne)išverčiamumą į kategorijas ar tipus skirstė Catfordas (1965), Aloševičienė (2015) ir Johnas Sallisas (2002); (ne)išverčiamumo tendencijas vertimo studijose aptarė José Ortega y Gassetas (2012), Mona Baker (2011), Timas Lomasas (2021) ir Lionginas Pažūsis (2014; 2016).

(Ne)išverčiamumo idėja ir apibrėžimas

Siekiant suprasti (ne)išverčiamumo vietą vertimo studijose, būtina apžvelgti, kaip atsirado ši sąvoka, t. y. kur ir kada kilo (ne)išverčiamumo idėja ir kada ji suklestėjo vertimo studijose. Tik tada bus galima aptarti termino *(ne)išverčiamu-*

mas dichotomiją, o vėliau ir pasiūlyti galimus jo apibrėžimus, kurie leistų geriau suprasti šią sudėtingą sąvoką.

Burke esė apie vertimo kultūras ankstyvojoje moderniojoje Europoje apžvelgia *(ne)išverčiamumo* sąvoką iš chronologinės perspektyvos. Jis teigia, kad *(ne)išverčiamumo* idėja nurodo kiekvienos kalbos skirtumus. Ji buvo aptariama jau gerokai anksčiau, kaip pavyzdį mini lenkų mokslininką Janą Sekliucjaną (Jan Seklucjan, 1498–1578), kuris teigė, kad originalo kalboje yra daug savybių, kurias sudėtinga perteikti vertimo kalba, pasitelkiant vienodai svarbius žodžius (Burke 2007, 25). Tuo tarpu Prancūzijoje *(ne)išverčiamumo* idėjos pradininkais galima vadinti XVI a. viduryje dirbusį mokslininką ir spaustuvininką Etjeną Dulė (Étienne Dolet, 1509–1546), kurio traktatas „Apie būdą gerai versti iš vienos kalbos į kitą“ vis dar yra aktualus, bei poetus Žoašeną diu Belė (Joachim du Bellay, 1522–1560) ir Žaką Peliutjė diu Maną (Jacques Peletier du Mans, 1517–1582), kurie reiškė panašias idėjas, kad žodžiai ir kalbos maniera kiekvienos tautos yra skirtingi (Burke 2007, 25; Petravičius 2007). Verta paminėti anglų kalbininką, poetą, rašytoją, vertėją Johną Florio (1552–1625), kuris pratarinėje, skirtoje vieno žymiausių Renesanso prancūzų filosofų Mišelio de Montenio (Michel de Montaigne) veikalo vertimui, paminėjo italų, ispanų ir vokiečių kalbų savybes, kurios, deja, negali būti perteiktos (Burke 2007, 25). Taigi galime teigti, kad *(ne)išverčiamumo* idėja, pirmą kartą iškelta dar Renesanso laikais, buvo paplitusi keliose Europos šalyse, tačiau turėjo praeiti nemažai laiko, kol *(ne)išverčiamumo* idėja buvo pradėta plėtoti vertimo studijose.

Vertimo studijų apžvalgoje Munday (2008) aprašo vertimo teorijas iki XX a. pradžios ir teigia, kad tokie vokiečių Romantizmo atstovai kaip Johanas Volfgangas Gėtė (Johann Wolfgang von Goethe), Vilhelmas Humboltas (Wilhelm von Humboldt), Novalis (tikr. Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg) ir Frydrichas Šlėgelis (Friedrich Schlegel) XIX a. pradžioje pradėjo diskutuoti apie išverčiamumo ar neišverčiamumo keliamas problemas ir mitinę vertimo prigimtį (Munday 2008, 28). Viena vertus, kadangi *(ne)išverčiamumo* idėją Romantizmo laikotarpiu plėtojo ne vienas mokslininkas, sunku nusakyti, kas pirmasis pavartojo terminą *(ne)išverčiamumas*. Vienu iš svarbiausių to meto atstovų, kuris itin prisidėjo prie *(ne)išverčiamumo* termino ir sąvokos platinimo, yra laikomas Frydrichas Šlejermacheris (Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, 1768–1834). Jis knygoje „Apie įvairius vertimo metodus“ (1813) teigė, kad dėl kultūrinių skirtumų tam tikri žodžiai, posakiai ir sąvokos gali neturėti tiesioginių atitikmenų kitoje kalboje ir dėl to gali būti neišverčiami (Malmkjær 2015). Kartu su besiplėtojančiomis vertimo studijomis, toliau buvo analizuojamas ir *(ne)išverčiamumas*. Vienas iš svarbiausių *(ne)išverčiamumo* tematika parašytų darbų XX a. – Romano Jakobsono esė „Apie lingvistinius vertimo aspektus“

(1959), o XXI a. svarių pastabų (ne)išverčiamumo tematika pateikė Ortega y Gassetas esė „Vertimo skurdas ir spindesys“ (2012).

Prieš bandydami apibrėžti *(ne)išverčiamumo* terminą vertimo studijose, turime paminėti akivaizdžią šio termino dichotomiją. Ortega y Gassetas teigia, kad bendrąja prasme turime pripažinti, jog egzistuoja du poliai – išverčiamumo ir neišverčiamumo (2012, 132). Šią termino dichotomiją taip pat mini Reine Meylaerts, bandydama atskirti daugiakalbystę nuo išverčiamumo ir neišverčiamumo (2010, 228). Pymas ir Turkas pabrėžia ryšį tarp išverčiamumo ir neišverčiamumo ir teigia, kad šie terminai negali egzistuoti vienas be kito ir iš esmės sukuria sprendimų ir principų sistemą (Pym, Turk 2001, 273). Dėl šios priežasties tam, kad būtų atspindėtas termino dvilypumas, straipsnyje pasirinktas terminas *(ne)išverčiamumas*.

Bandydami apibrėžti *(ne)išverčiamumo* terminą, turime suprasti, kad *(ne)išverčiamumo* idėja yra plačiai pritaikoma ir gali prisidėti, sprendžiant praktines problemas, skatinant naujas perspektyvas teorinėse diskusijose arba iliustruojant metodines ir filosofines sąvokas (Pym, Turk 2001, 273). Kadangi šis tyrimas yra orientuotas į vertimo studijas, tad ir *(ne)išverčiamumo* apibrėžimai bus pasiūlyti vertimo studijų mokslininkų. Nors užsienio literatūroje *(ne)išverčiamumo* sąvoka tyrinėta plačiai, tačiau sutarimo dėl *(ne)išverčiamumo* apibrėžimo tarp mokslininkų dar nėra. Catfordas knygoje „Lingvistinė vertimo teorija“ (1965) pateikia tokį *(ne)išverčiamumo* apibrėžimą: „vertimas žlunga arba tampa neišverčiamas, kai neįmanoma sukurti funkciškai svarbių situacijos ypatybių vertimo teksto kontekste“ (1965, 94). Pymas ir Turkas teigia, kad „išverčiamumas dažniausiai yra suprantamas kaip gebėjimas perteikti vienos kalbos reikšmę kita kalba be radikalių pokyčių“ (2001, 273). Taigi vertimo studijose *(ne)išverčiamumas* dažniausiai suprantamas kaip negalėjimas perteikti originalo kalbos reikšmės dėl skirtingų kalbos ypatybių, tačiau kyla daug klausimų, ką laikome reikšme ir kada bei kaip teksto nepavyksta išversti. Todėl požiūris į *(ne)išverčiamumą* vertimo studijose gali būti suskirstytas į dvi perspektyvas, t. y. į analitinę ir hermeneutinę (Pym, Turk 2001, 273). Žvelgiant į *(ne)išverčiamumą* iš analitinės perspektyvos, dėmesys telkiamas į tai, *kas* gali būti išverčiama arba neišverčiama, pvz., leksiniai vienetai ar gramatinės struktūros, o hermeneutinė perspektyva bando atsakyti į tokius klausimus: *kaip*, *kada* ir *kur* reikšmės tampa *(ne)išverčiamos* (Pym, Turk 2001, 273). Pastaruoju atveju, išverčiamumas yra labiau dinaminė kategorija, pagal kurią vertimas yra arba absoliučiai įmanomas, arba neįmanomas, tačiau tai, kas vienu atveju (atsižvelgiant į vietą ir laiką) yra neišverčiama, nereiškia, kad, pasikeitus aplinkybėms, ta pati reikšmė taip ir liks neišverčiama, nes kalba, kaip dinaminė sistema, nuolat keičiasi (Pym, Turk 2001, 275–276).

Apibendrinant galima teigti, kad (ne)išverčiamumas kilo kaip idėja dar Renesanso laikotarpiu, vėliau buvo išplėtota XIX a. pradžioje Vokietijos Romantizmo atstovų ir vystėsi kartu su vertimo studijomis. Ši sudėtinga vertimo studijų sąvoka susideda iš dviejų terminų, t. y. išverčiamumas ir neišverčiamumas, ir dažnai apibrėžiama abstrakčiai, kaip negalėjimas perteikti originalo reikšmės vertimo kalba. Tokie abstraktūs apibrėžimai paskatino tik dar daugiau klausimų, kurie pasiskirstė tarp hermeneutinės ir analitinės perspektyvų. Dichotomiją tarp išverčiamumo ir neišverčiamumo bei skirtingos perspektyvos lėmė sąvokos *(ne)išverčiamumas* sudėtingumą ir reikalauja detalesnių tyrimų apie galimus (ne)išverčiamumo tipus.

(Ne)išverčiamumo tipai kalbotyroje

Kalbotyroje buvo keletas bandymų išskaidyti (ne)išverčiamumą į smulkesnes kategorijas ar tipus. Vieni iš žymiausių (ne)išverčiamumo tipų buvo pasiūlyti užsienio mokslininkų Catfordo (1965) ir Salliso (2002), o Lietuvoje tris (ne)išverčiamumo grupes apžvelgė Alosevičienė (2015). Šis skyrius skirtas minėtiems (ne)išverčiamumo tipams apibendrinti tam, kad būtų galima geriau suprasti *(ne)išverčiamumo* sąvokos kompleksiskumą ir tendencijas.

Catfordas 1965 m. iškėlė (ne)išverčiamumo idėją ir jo skirstymą, kuris nepranda aktualumo. Autorius teigė, kad (ne)išverčiamumo atvejus galima suskirstyti į dvi kategorijas:

- **Lingvistinis (ne)išverčiamumas** – tai iš esmės formalūs kalbų skirtumai, kuriuos autorius vadina funkciškai svarbiomis originalo ypatybėmis (Catford 1965, 94). Lingvistinis (ne)išverčiamumas atsiranda, kai originalui būdingas dviprasmiškumas yra funkciškai svarbus, pvz., kalambūrai (ten pat). Šis dviprasmiškumas gali kilti dėl dviejų priežasčių: bendro išdėstymo tarp dviejų ar daugiau gramatinių ar leksinių elementų ir polisekijos (ten pat).
- **Kultūrinis (ne)išverčiamumas**, kai funkciškai svarbių originalo ypatybių visiškai nėra vertimo kalbos kultūroje; jis atsiranda dėl situacinių ypatybių nebuvimo vertimo kalboje, pvz., *sauna*, kuri anglų kalboje neturi atitikmens (Catford 1965, 99). Kaip pavyzdžiai minimi drabužiai (japonų vasarinis kimono – *jukata*) arba abstraktūs terminai (*demokratija*) (ten pat, 100).

Esminis kultūrinio (ne)išverčiamumo skirtumas nuo lingvistinio (ne)išverčiamumo yra tas, kad bet koks bandymas išversti kultūrinio (ne)išverčiamumo elementus sukuria keistas kolokacijas vertimo kalboje, tad kalbant apie kultūrinį (ne)išverčiamumą iš esmės kalbama apie kolokacinį (ne)išverčiamumą (Cat-

ford 965, 100). Tiesa, šie du pagrindiniai (ne)išverčiamumo tipai gali turėti smulkesnių subkategorijų. Pavyzdžiui, Jingjing Cui (2012) išskyrė lingvistinio (ne)išverčiamumo pogrupius (fonologinis, veikėjo, retorinių figūrų) ir kultūrinio (ne)išverčiamumo pogrupius (dėl kultūrinės spragos, dėl kultūrinio konflikto) (2012, 826–830). Alosevičienė (2015), tirdama audiovizualinio vertimo problemas, išskiria tris (ne)išverčiamumo tipus: **referencinis (ne)išverčiamumas**, kai vertimo kalboje nėra tiesioginio ar panašaus atitikmens, dar kitaip vadinamas leksine spraga, pvz.: kinų *baozi*, *jiaozi*, *huntun*, o lietuvių kalboje turimi tik abstraktesni terminai: *virtiniai*, *koldūnai*; **pragmatinis (ne)išverčiamumas**, kai užkoduota pragmatinė reikšmė neturi funkcinio atitikmens, kitaip tariant, konotacijų subtilybės, kurios neturi atitikmens dėl istorinių skirtumų arba autoriaus intencijos, pvz., angliškas *jolly* (frazėje *jolly good*) pabrėžia vidurinės klasės atstovo šneką, tačiau prancūzų *drôlement* neturi tokio atspalvio; **intralingvistinis (ne)išverčiamumas**, vadinamas vieninteliu absoliučiu (ne)išverčiamumu, nes kyla iš esmės dėl visų kalbų skirtumų: fonetinių, fonologinių, grafeminių, morfologinių, leksinių, sintaksinių, pvz.: akronimai, kalambūrai, aliteracija, rimas (2015, 138). Taigi, intralingvistinis (ne)išverčiamumas atitiktų lingvistinį, o referencinis ir pragmatinis (ne)išverčiamumas – kultūrinį (Alosevičienė 2015, 139).

Kalbėdami apie (ne)išverčiamumo tipus, turime paminėti ir kitus galimus (ne)išverčiamumo skirstymus. Pavyzdžiui, Sallisas knygoje „Apie vertimą“ skirsto (ne)išverčiamumą pagal verčiamus kūrinius (2002, 111–122). Iš viso autorius pamini keturis (ne)išverčiamumo tipus:

- **poezija**, nes poezijos vertimas neįmanomas be praradimų, o poetas, kurdamas poeziją, siekia išreikšti jausmus, kurie slypi tarp eilučių, todėl yra neišverčiami;
- **vaizduojamieji menai**, nes vaizduojama paveikslo reikšmė gali skirtis dėl kultūrinių skirtumų, skirtingų kultūrų žmonės gali skirtingai suprasti tuos pačius paveikslus, todėl ir paveikslų pavadinimų vertimai gali būti priskirti prie šio (ne)išverčiamumo tipo;
- **muzika**, nes yra labai sudėtinga perteikti reikšmę, tembrą, melodiją arba, kitaip tariant, tai, kas yra girdima ir jaučiama;
- **emocijos**, nes verčiant emocijas kalbinėmis priemonėmis prarandama dalis prasmės, emocijos traktuojamos kaip iš esmės neišverčiamos (Sallis 2002, 111–122).

Apie (ne)išverčiamumo priklausomybę nuo žanro rašė vokiečių filosofas Martinas Heidegeris (Heidegger, cit. iš Pym 2010, 98), poezijos (ne)išverčiamumo klausimus plačiai nagrinėjo tiek užsienio (Toury 1995; Ortega y Gasset 2012; Infante, Wasmoen 2019), tiek Lietuvos mokslininkai (Pažūsis 2014; 2016; Barauskaitė 2001). Benedetas Croce nagrinėjo (ne)išverčiamumą meno kūriniuose,

jį siejo su meninės intuicijos išreiškimu (Croce 1992, 8–9). Tuo tarpu Ortega y Gassetas, lygindamas mokslinio žanro vertimą su meniniu, įrodo, kad tikslųjų mokslų tekstų vertėjai taip pat susiduria su (ne)išverčiamumo problema, tačiau vertimas gali būti atliktas tiksliau, nes verčiama iš originalo mokslinės terminų kalbos į vertimo mokslinę kalbą (2012, 131–132).

Apibendrinant galima teigti, kad (ne)išverčiamumą galima suskirstyti iš lingvistinių ir kultūrinių skirtumų perspektyvos, t. y. į lingvistinį ir kultūrinį, arba pagal kūrinio tipą, t. y. į poeziją, vaizduojamuosius menis, muziką ir emocijas (Catford 1965; Sallis 2002). Tiek vienas, tiek kitas skirstymas leidžia detaliau suvokti skirtingus požiūrius į (ne)išverčiamumą ir galimas adaptacijas kitų mokslininkų darbuose, kuriuose atsispindi tam tikros pasikartojančios temos analizuojant (ne)išverčiamumą.

Pasikartojančios temos (ne)išverčiamumo tyrimuose

Apžvelgus įvairių vertimo mokslininkų tyrimus ir išvalgas apie (ne)išverčiamumą, buvo pastebėtos tam tikros tendencijos. Tiek Lietuvos, tiek užsienio literatūroje pasikartoję tokios temos: buvo svarstoma, ar įmanoma išversti, aptariamasis (ne)išverčiamumo ryšys su ekvivalentiškumu ir kultūra bei kvestionuojama (ne)išverčiamumo vieta šiuolaikinėse vertimo studijose. Todėl šiame skyriuje bus trumpai aptartos pasikartojančios temos, susijusias su (ne)išverčiamumo sąvoka tam, kad būtų galima dar aiškiau ją suprasti.

Aprašydamas (ne)išverčiamus žodžius, Lomas kelia klausimą, ar bet kuris žodis iš tiesų yra išverčiamas, nes visada tam tikros subtilybės vertime pradingsta (2021, 385). Kita vertus, pats autorius iškelia ir priešingą mintį, kad niekas iš esmės negali būti neišverčiama, t. y. jei vertimo kalboje ir nėra tikslios reikšmės žodžio, bent dalinę jo reikšmę galima išversti pasitelkiant žodžius ar frazes (Lomas 2021, 386). Ortega y Gassetas abejoja išverčiamumu ir svarsto, ar tai nėra tik iliuzija, kurią susikūrė pats žmogus, o pats vertimas tėra utopija (2012, 131). Kitaip tariant, žmogaus gyvenimo tikslas – tai veržimasis įgyvendinti idėją, tikslą, suprantant, kad galutinis tikslas neįmanomas, ir taip pasmerkiant save nesėkmei (Ortega y Gasset 2012, 131). Kalbant apie vertėjo amatą, autorius vadina jį *traduttore, traditore*, kas reiškia – vertėjas išdavikas, nes versdamas, dažniausiai pasirenka išduoti autorių, t. y. maištingą tekstą išverčia pagal bendrinės kalbos taisykles, taikydamas nuasmenintą vartoseną (Ortega y Gasset 2012, 131). Ortega y Gassetas pabrėžia, kad šis (ne)išverčiamumo pripažinimas yra ne sumenkinimas paties vertimo proceso ir jo dalyvių, o atvirkščiai – jo išaukštinimas kaip siekiamybės, sukuriant jam daugiau taurumo ir prasmingumo įžvelgus vertimo kaip proceso galimybes atskleisti vertimo ir originalo paslaptis (2012, 134–135, 138).

Puikus pavyzdys šia tema pateikiamas „Routledge“ vertimo studijų enciklopedijoje: verčiant anglišką sakinį *The first word of this very sentence has three letters* (Pirmas šio sakinio žodis turi tris raides), akivaizdu, kad angliškame sakinyje iš tiesų pirmas žodis turi tris raides, nes tai artikelis *the* (Pym, Turk 2001, 274). Tuo tarpu šio sakinio vertime į prancūzų kalbą, pirmas žodis yra prancūzų kalbos artikelis *le* (*le premier mot...*), kurį sudaro dvi raidės, bet tada galima pakeisti prancūzišką skaitvardį taip, kad atitiktų vertimo kalbos turinį, t. y. *Le premier mot de cette phrase a deux lettres* (Pym, Turk 2001, 274). Šiuo atveju galime palyginti sakinio vertimą į lietuvių kalbą, jame sakinys pradodamas kelintiniu skaitvardžiu *pirmas*, kurį sudaro šešios raidės, tačiau lietuviško sakinio struktūrą taip pat galime pakeisti taip, kad ji atitiktų reikšmę, pvz.: *Šio sakinio pirmas žodis turi tris raides*, taip įrodant, kad išversti įmanoma. Pažūsis taikliai apibendrina svarstymus apie išverčiamumo galimumą: „Pripažindami, kad yra neišverčiamų žodžių, mes nepaneigiame įsitikinimo, kad tekstai visada gali būti išverčiami“ (2014, 46). O aptardamas poezijos išverčiamumą, autorius taikliai pažymi, kad vienas eilėraštis gali būti neišverčiamas vienam autoriui, bet kitam tas pats eilėraštis gali būti išverčiamas (Pažūsis 2016). Kitaip tariant, (ne)išverčiamumą galime laikyti subjektyviu dalyku, priklausomu nuo vertėjo patirties, išmonės, kūrybiškumo ir gebėjimų.

Kita pasikartojanti tema, aptariama (ne)išverčiamumo studijose, – tai (ne)išverčiamumo ryšys su ekvivalentiškumu ir kultūra. *Ekvivalentiškumo* sąvoką pasiūlė Eugene A. Nida XX a. pradžioje ir išskyrė du ekvivalentiškumo tipus: formalųjį ir dinaminį (1964, 159). Formalusis ekvivalentiškumas – tai siekis kuo tiksliau perteikti originalo žinutės turinį ir formą (Nida 1964, 159). Autorius kritikavo šį ekvivalentiškumą kaip suardantį vertimo kalbos gramatikos bei stiliaus tendencijas ir teikė pirmenybę dinaminiam ekvivalentiškumui (Nida, Taber 2003, 163–174). Dinaminį ekvivalentiškumą autorius apibūdina kaip ekvivalentaus efekto principą, siekiant vertimo auditorijai sukurti tokį pat efektą, kokį turėjo originalo kalbos auditorija su originalo tekstu (Nida 1964, 159). Šis dinaminio ekvivalentiškumo siekis neišvengiamai skatina abejoti išverčiamumu, o mokslininkai, tyrinėjantys ekvivalentiškumą, neretai įtraukia *(ne)išverčiamumo* sąvoką į šį platų terminą. Pymas terminą *(ne)išverčiamumas* vartoja kalbėdamas apie kokybinius ekvivalentiškumo tipus ir kaip pavyzdį pateikia teksto autoriaus vardą ir pavardę, kurie neturėtų būti traktuojami nei kaip (ne)išverčiamumo indeksas, nei kaip universaliai suprantami ženklai, kadangi „tikriniai vardai yra neišverčiami, nes tiesiog neturi būti verčiami“ (2004, 92). Baker taip pat aptaria (ne)išverčiamumo problemas, besislepiančias po ekvivalentiškumo terminu, kurį, kaip teigia pati autorė, yra pasiskolinusi dėl patogumo ir plataus vartojimo tarp vertėjų (2011, 5). Autorė gvildena (ne)ekvivalentiškumo problemas, kurios

skirstomos įvairiais lygmenimis: žodžių, frazių, gramatikos, tematikos ir struktūros, nuoseklumo ir kt. bei pateikia konkrečius pavyzdžius ir galimas vertimo strategijas, kurios padėtų vertėjams, susiduriantiems su tokiais iššūkiais. Neišvengiamai sunku nustatyti ribas tarp (ne)ekvivalentiškumo ir (ne)išverčiamumo, ypač tokiais atvejais, kai aptariami kultūrinių realiųjų vertimai, rimo ir metro vertimai poezijoje, idiomų perteikimas ar humoro vertimas (Baker 2011, 29, 67, 105–108, 157–160). Pateiktuose pavyzdžiuose (ne)išverčiamumas pinasi ne tik su (ne)ekvivalentiškumu, bet ir su lingvistine reliatyvumo hipoteze (dar žinoma kaip Sapiro-Whorfo hipotezė), pagal kurią kultūra per kalbą daro įtaką mąstymui (Lomas 2021, 380; Aloševičienė 2015, 137). Pasak Lomaso, šie mąstymo skirtumai, atsiradę dėl skirtingų kultūrų, gali reikštis kalboje per gramatiką arba leksiką (2021, 380). Vienas iš tokių leksikos pavyzdžių galėtų būti kultūrinės realijos, kurias Christina Schäffner ir Uwe Wiesermanas apibūdina kaip reiškinius (pvz.: objektus, situacijas, įvykius ir t. t.), kurie yra būdingi tik originalo kultūrai, bet ne vertimo kultūrai, dėl to dažnai jie vadinami (ne)išverčiamais (2001, 32). Lomas, aptardamas tokius neišverčiamus žodžius, teigia, kad būtent jie paskatina analizuoti tarpkultūrinius lingvistinius bei sąvokų skirtumus ir pabrėžia, kad jie labai vertingi dėl keleto priežasčių: jie suteikia mums galimybę prisiliesti prie kitos kultūros, žvilgtelėti į kitos kultūros išskirtinumus, nors ir netampant to pasaulio dalimi, atskleisti semantines spragas mūsų kalboje, kurios gali būti užpildytos, pasiskolinant terminą iš kitos kalbos (Lomas 2021, 386). Tuo tarpu Burke teigia, kad tiek kultūriniai, tiek kalbų skirtumai sumažina tekstų išverčiamumą ir kaip pavyzdį pateikia humoro, pokštų vertimą, kurį sudėtinga perteikti dėl kiekvienos šalies savito humoro jausmo arba, kaip autorius įvardija, juoko kultūros (2007, 7). Federico Zanettinas, aptardamas humoro vertimą animacijoje, pabrėžia, kad humoras bus suprantamas tik tiems vertimo kalbos žiūrovams, kurie geba perprasti originalo kalbos kultūrinės užuominas (2010, 39), o Thorsenas Schröteris studijoje apie žodžių žaismo vertimą dubliaže teigia, kad žodžių žaismas dažnai buvo traktuojamas beveik kaip neįmanomas arba neišverčiamas dėl to, kad tiesioginis žodžių žaismo vertimas dažniausiai praranda dviprasmiškumą, esminę žodžių žaismo ypatybę (2005, 141). Taip pat svarbu pažymėti, kad tai, kas vienu metu yra traktuojama kaip neišverčiama dėl kultūrinių šalių skirtumų, nereiškia, kad taip ir liks ateityje. Gideonas Toury pažymi, kad dėl didėjančio vertimų kiekio iš anglų į hebrajų kalbą susikūrė naujas ryšys tarp šių kalbų, dėl to padidėjo anglų kalbos išverčiamumas, kuris leido išversti daugelį Šekspyro sonetų ypatybių į hebrajų kalbą (1995, 126).

Akivaizdu, kad (ne)išverčiamumo sąvoka yra itin svarbi vertimo studijose, nes Yvesas Gambieras, aptardamas vertimo studijų istoriografiją, (ne)išverčiamumą mini kaip vieną iš vertimo studijų supermemų kartu su tokiomis sąvokomis kaip

ekvivalentiškumas, vertimo kalba, laisvas vs. pažodinis vertimas ir t. t. (2021, 21). Pymas ir Turkas teigia, kad yra įvairių teorijų, palaikančių ir kritikuojančių (ne)išverčiamumo idėją, o pagrindinė (ne)išverčiamumo kritikos priežastis – tai ryšiai originalo kalboje tarp ištartų žodžių, reikšmių ir emocijų, kuriuos reikia perteikti vertimo kalba (Pym, Turk 2001, 273). Meylaerts, aptardama naują vertimo studijų posūkį į daugiakalbių tekstų vertimą, pabrėžia, kad ši sritis yra klaidingai siejama su vertimo problemomis (nes beveik viskas vertime gali būti traktuojama kaip problema) arba (ne)išverčiamumu (2010, 227). Autorė teigia, kad tokia sąsaja panaikina daugiakalbystės specifiką bei jai būdingus sunkumus ir grąžina prie *ekvivalentiškumo* sąvokos tarp originalo ir vertimo (Meylaerts 2010, 228). O išverčiamumo ir neišverčiamumo dichotomija priverčia iš naujo patikėti ištikimumo, autentiškumo, suprantamumo iliuzijomis (Meylaerts 2010, 228). Pasak autorės, postmodernistinių filosofijų atstovai jau atmetė šiuos įsitikinimus (Meylaerts 2010, 228). Tuo tarpu Lomaso pasvarstymai apie gerovės (ne)išverčiamumą yra puikus pavyzdys, kaip *(ne)išverčiamumo* sąvoka gali būti taikoma šiuolaikinėje tarpdisciplininėje vertimo teorijoje, t. y. žvelgiant į (ne)išverčiamumą iš psichologijos ir vertimo sampynos perspektyvų. Pirma, autorius aptaria, kaip kalba veikia žmonių supratimą apie pasaulį, t. y. taikydamas vadinamąją lingvistinę reliatyvumo hipotezę, ir kaip tai veikia psichologiją (Lomas 2021, 380). Tada pereina prie kartografinės metaforos ir siekia iliustruoti tarpkultūrinius skirtumus, nes pagrindinė kalbos funkcija yra nubraižyti patyrimų pasaulio žemėlapi, kai skirtingų kultūrų patyrimai skiriasi (Lomas 2021, 380). Galiausiai autorius daro išvadą, kad (ne)išverčiami žodžiai atspindi iš esmės kultūros paveikto pasaulio aspektus, kurie kitoje kultūroje gali būti daug smulčiau išraižyti jų žemėlapyje (Lomas 2021, 380). Poezijos (ne)išverčiamumą tiriantys Ignacio Infante ir Annelise Finegan Wasmoen aprašo Holokaustą išgyvenusio Paulio Celano poezijos (ne)išverčiamumą ir įveda naują terminą – *(ne)išverčiamumo retorika* (2019, 347). Šis terminas, pasak autorių, reiškia tam tikrą požiūrį į literatūrą, kuris leidžia patirti vertimo negalimumą ((ne)išverčiamumą), žvelgiant iš pažodinio vertimo perspektyvos (Infante, Wasmoen 2019, 347).

Apibendrinant galima teigti, kad (ne)išverčiamumo tyrimuose tokios pasikartojančios temos kaip išverčiamumo įmanomumas, ryšys su ekvivalentiškumu ir kultūra bei (ne)išverčiamumo aktualumas šiuolaikinėse vertimo studijose atskleidė naujas sąvokos ypatybes. Priklausomai nuo požiūrio į ryšius tarp mąstymo ir kalbėjimo atitinkamai skiriasi ir požiūris į tai, ar (ne)išverčiamumas įmanomas, tačiau pripažindami (ne)išverčiamumą nesumenkiname vertimo proceso, o kaip tik pripažįstame vertimo kaip proceso sudėtingumą. *(Ne)išverčiamumo* sąvoka dažnai susipina su (ne)ekvivalentiškumu ir lingvistine reliatyvumo hipoteze, ypač tokiais atvejais, kai nagrinėjami kultūrinių realijų, humoro, žodžių

žaismo vertimai. Nors ir sulaukė kritikos, *(ne)išverčiamumo* sąvoka vis dar užima svarią poziciją šiuolaikinėse vertimo studijose.

Išvados

Apžvelgus Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbus *(ne)išverčiamumo* tema, galima trumpai apibendrinti tyrimo apie *(ne)išverčiamumo* vystymosi tendencijas vertimo studijose rezultatus:

1. Dar Renesanso laikotarpiu *(ne)išverčiamumas* kilo kaip idėja, kad vienos kalbos ypatybės yra sunkiai išverčiamos į kitą kalbą dėl kultūrinių skirtumų, o idėjos pradininkais galima vadinti Sekliucjaną, Dolė, Diu Belė, Peletjė diu Maną, Florio. *(Ne)išverčiamumo* sąvoka buvo išplėtotą XIX a. pradžioje vokiečių Romantizmo atstovų, iš kurių vienas žymiausių buvo Šlejermacheris (*Schleiermacher*). Vėliau, vystantis vertimo mokslui, kartu buvo plėtojama *(ne)išverčiamumo* sąvoka, kurios tyrimams svarbūs Jakobsono ir Ortega's y Gasseto darbai. *(Ne)išverčiamumo* sąvoka pasižymi termino dichotomija, t. y. susideda iš išverčiamumo ir neišverčiamumo, ir dažnai buvo abstrakčiai apibrėžiama kaip negalėjimas perteikti originalo reikšmės vertimo kalba. Tokie nekonkretūs apibrėžimai sukėlė tik dar daugiau klausimų ir paskatino skirtingų neišverčiamumo perspektyvų, t. y. hermeneutinės ir analitinės, susiformavimą.
2. Vieni žymiausių *(ne)išverčiamumo* suskirstymų į tipus kalbotyroje buvo pasiūlyti Catfordo ir Salliso. Catfordas suskirstė *(ne)išverčiamumą* iš kultūrinių skirtumų perspektyvos, t. y. į lingvistinį ir kultūrinį. Sallisas aprašė keturis *(ne)išverčiamumo* tipus pagal žanrus, t. y. suskirstė į poeziją, vaizduojamuosius menus, muziką ir emocijas. Tiek vienas, tiek kitas skirstymas vėliau buvo išplėtotas ir pritaikytas kitų mokslininkų, pasiūlant savo terminiją (Alosevičienė) arba smulkesnius pogrupius (Cui).
3. Užsienio ir Lietuvos mokslininkai gvildeno panašius klausimus, rašydami apie *(ne)išverčiamumą*: ar išverčiamumas įmanomas, koks yra *(ne)išverčiamumo* ryšys su ekvivalentiškumu bei kultūra ir ar *(ne)išverčiamumas* turi vietą šiuolaikinėse vertimo studijose. Vienareikšmiškai atsakyti, ar išversti įmanoma, ar ne, negalime, nes mokslininkai skirtingai traktuoja išverčiamumą, o jų požiūris gali varijuoti nuo beekvivalentės leksikos pavyzdžių (Pažūsis) iki filosofinio požiūrio į žmogaus gyvenimo prasmės nepasiekiamumą (Ortega y Gassetas), tačiau *(ne)išverčiamumo* pripažinimas padeda atskleisti vertėjo darbo sudėtingumą. Akivaizdu, kad tirdami *(ne)išverčiamumą*, pirma turime suprasti *ekvivalentiškumo* sąvoką ir atsižvelgti į lingvistinę reliatyvumo hipotezę, nes šios sąvokos pinasi su

(ne)išverčiamumu, ypač tokias atvejais, kai tiriamas kultūrinių realiųjų, humoro, žodžių žaismo vertimas. Atliktas tyrimas atskleidė, kad šiuolaikinėje vertimo studijose (ne)išverčiamumas sulaukė kritikos, nes viskas vertime gali būti traktuojama kaip problema, tačiau ši sąvoka laikoma viena iš vertimo studijų supermemų ir išlieka aktuali. Platus (ne)išverčiamumo sąvokos pritaikymas suteikia galimybes ateityje išplėsti šį tyrimą, papildant konkrečiais vertimo pavyzdžiais.

Literatūra

- Alosevičienė 2015 – Eglė Alosevičienė. Kai kurie filmų vertimų iš vokiečių kalbos aspektai. *Tarp eilučių: lingvistikos, literatūrologijos, medijų erdvė: TELL ME 2014*, 134–152.
- Baker 2011 – Mona Baker. *In Other Words. A course book on translation*. London and New York: Routledge.
- Baranauskaitė 2001 – Liucija Baranauskaitė. Keletas poezijos vertimo aspektų. *Kalbotyra*, 50(3), 7–12.
- Burke 2007 – Peter Burke. Cultures of translation in early modern Europe. In *Cultural Translation in Early Modern Europe* (p. 7–38). Edinburg: Cambridge University Press.
- Catford 1965 – John Cunnison Catford. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press.
- Croce 1992 – Benedetto Croce. *The Aesthetic as a Science of Expression and of the Linguistic in General*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cui 2012 – Jingjing Cui. Untranslatability and the Method of Compensation. *Theory and Practice in Language Studies*, 2(4), 826–830.
- Gambier 2021 – Yves Gambier. Approaches to a Historiography of Translation Studies. In *The Situatedness of Translation Studies. Temporal and Geographical Dynamics of Theorization* (p. 17–33). Leiden and Boston: Brill.
- Infante, Wasmoen 2019 – Ignacio Infante, Annelise Finegan Wasmoen. Transnational poetics. In *The Routledge Handbook of Literary Translation* (p. 8–26). New York: Routledge.
- Jakobson 1959 – Roman Jakobson. On Linguistic Aspects of Translation. In *On Translation* (p. 232–239). London: Harvard University Press.
- Lomas 2021 – Tim Lomas. The (Un)Translatability of Well-Being. In *The Oxford Handbook of Translation and Social Practices* (p. 378–394). New York: Oxford University Press.
- Malmkjær 2015 – Kirsten Malmkjær. Schleiermacher's Metaphor. In *Friedrich Schleiermacher and the Question of Translation* (p. 185–196). Berlin: De Gruyter.
- Meylaerts 2010 – Reine Meylaerts. Multilingualism and translation. In *Handbook of Translation Studies* (p. 227–230). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Munday 2008 – Jeremy Munday. *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. London and New York: Routledge.
- Nida 1964 – Eugene A. Nida. *Towards a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nida, Taber 2003 – Eugene A. Nida, Charles R. Taber. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Koninklijke Brill.
- Ortega y Gasset 2012 – José Ortega y Gasset. Vertimo skurdas ir spindesys. *Metai*, 10. Prieiga internetu [žiūrėta 2024 06 19]: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/7047-jose-ortega-y-gasset-vertimo-skurdas-ir-spindesys?catid=727%3A2012-m-nr-10-spalis>
- Pažūsis 2014 – Lionginas Pažūsis. *Kalba ir vertimas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Pažūsis 2016 – Lionginas Pažūsis. Poezija yra ir išverčiama, ir neišverčiama. *Metai*, 10. Prieiga internetu [žiūrėta 2024 06 19]: <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=1389>

- Pažūsis 2017 – Lionginas Pažūsis. Kaip į lietuvių kalbą verčiami angliški kalambūrai. *Vertimo studijos*, 1, 58–80.
- Petravičius 2007 – Leonas Petravičius. *Vertimo istorija*. Prieiga internetu [žiūrėta 2024 06 19]: <https://www.llvs.lt/?recensions=263>
- Pym 2004 – Anthony Pym. *The Moving Text. Localization, translation, and distribution*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pym 2010 – Anthony Pym. *Exploring Translation Theories*. London and New York: Routledge.
- Pym, Turk 2001 – Anthony Pym, Horst Turk. Translatability. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (p. 273–276). London and New York: Routledge.
- Sallis 2002 – John Sallis. *On Translation*. Bloomington: Indiana University Press.
- Schröter 2010 – Throsten Schröter. Language-play, Translation and Quality – with Examples from Dubbing and Subtitling. In *Translation, Humour and The Media* (p. 138–152). London: Continuum.
- Shäffner, Wieserman 2001 – Christina Schäffner, Uwe Wieserman. *Annotated Texts for Translation: English-German. Functionalist Approaches Illustrated*. Frankfurt: Multilingual Matters.
- Toury 1995 – Gideon Toury. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Zanettin 2010 – Federico Zanettin. Humour in Translated Cartoons and Comics. In *Translation, Humour and The Medi* (p. 34–52). London: Continuum.

Brigita Brasienė

(UN)TRANSLATABILITY: FROM RENAISSANCE IDEAS TO MODERN TRANSLATION STUDIES

Summary

(Un)translatability is a broad concept that is often used in translation studies, based on the idea that conveying meaning from one language to another is such a complex process that it is almost impossible. (Un)translatability has been researched extensively by foreign scholars, but scarcely reviewed by Lithuanian researchers. Thus, the aim of the research is to reveal tendencies in the development of the concept of (un)translatability in translation studies. The object of the analysis is the concept of (un)translatability that has been analysed by using the descriptive method in order to introduce it to Lithuanian readers. In order to achieve the aim of the study, the following objectives have been set: to find out the origin of the idea of (un)translatability and review its definitions, to describe linguistic types or categories of (un)translatability, to determine and describe recurring themes in studies on (un)translatability, i.e. whether translatability is possible, and what the relationship is between (un)translatability and equivalence and culture, and the place (un)translatability occupies in modern translation studies.

The idea of (un)translatability referring to differences between languages was first expressed in the Renaissance period (the 15th and 16th centuries) in Europe (Burke, 2007, 25). The founders of the idea of (un)translatability (Burke, 2007) are the Polish scientist Jan Sekliucjan, the French scientist and printer Étienne Dolet, the French poet Joachim Du Bellay, the French poet Jacques Peletier du Mans, and the English linguist, poet, writer and translator John Florio. The concept was further developed in the 18th and 19th centuries by representatives of German Romanticism: Goethe, Humboldt, Novalis and Schlegel. It is not clear who the first to coin the term (un)translatability was; however, Friedrich Schleiermacher (1768–1834) is considered one of the main figures in German Romanticism who greatly contributed to the term and the concept of (un)translatability. Later, the concept of (un)translatability developed together with the expansion of translation studies, where important contributions were made by R. Jakobson and J. Ortega y Gasset.

There is a clear dichotomy of the term in question, i.e. translatability and untranslatability, and these terms cannot exist one without the other, creating a system of solutions and principles (Pym & Turk, 2001, 273). A definition of (un)translatability has been proposed by J.J. Catford (1965, p. 94): ‘Translation fails—or untranslatability occurs—when it is impossible to build functionally relevant features of the situation into the contextual meaning of the TL text.’ A variety of definitions of (un)translatability has been offered which led to the formation of different perspectives on (un)translatability, i.e. analytical (what is translatable or untranslatable?) and hermeneutic (how, when and where do meanings become [un]translatable?) (Pym & Turk, 2001, 273).

Some of the most notable classifications of (un)translatability were proposed by J.C. Catford and J. Sallis. Catford (1965, p. 94) distinguished two types of (un)translatability: linguistic, which is based on formal differences between languages, e.g. pun, and cultural, which appear due to the cultural differences in situations, e.g. *jukata* (a Japanese summer kimono). Sallis (2002, 111–112) suggested four types of (un)translatability: poetry, because losses in the translation of poetry are inevitable, the visual arts, due to different perceptions of art, including titles of paintings, music, as it is difficult to render meaning, melody and vocal timbre, and emotions, because the translation of emotions loses part of their meaning.

Foreign and Lithuanian scholars have explored similar questions: whether translatability is possible, what the relationship is between (un)translatability and equivalence and culture, and whether (un)translatability has a place in modern translation studies. According to L. Pažūsis (2014, p. 46) ‘by acknowledging that there are untranslatable words, we do not deny the idea that texts can always be

translated.’ Moreover, translatability is rather subjective, because a poem may be untranslatable for one translator, but translatable for another (Pažūsis, 2016). The term (un)translatability is often used in translation studies under the umbrella term of equivalence. Lines between (non)equivalence and (un)translatability become even more blurred when analysing the translation of CSIs, rhyme, idioms and humour (Baker, 2011). According to the hypothesis of linguistic relativity, culture influences thinking through language (Lomas, 2021). Differences in thinking result in differences in grammar and lexis, and the resulting (un)translatable words encourage us to analyse intercultural linguistic and conceptual differences, and allow us to know more about other cultures, define the semantic gaps in the native language, and even borrow new terms (Lomas, 2021). (Un)translatability has been criticised because everything in translation could be called a problem (Meylaerts, 2010); however, there have been successful attempts to analyse (un)translatability from the interdisciplinary approach of translation and psychology, and new terminology has appeared in the field, e.g. the rhetoric of (un)translatability. The research has shown that although (un)translatability has received criticism, the concept remains relevant and has its place in modern translation studies.